LEERLIJN

LITERATUUR

Lessenreeks Basis: Poëzie

Deze leerlijn is ontwikkeld door Bibliotheek Zoetermeer.

Groep 6

Cultuur en Techniek op School Zoetermeer

Informatie over *‘Poëzie’*

Groep 6, lessenreeks ‘basis literatuureducatie'

Vier lessen van 60 minuten.

Doel van de lessenreeks

In deze lessenreeks staat poëzie centraal. De leerlingen ontdekken door het lezen van veel verschillende gedichten hoe een dichter speelt met taal. Ze proberen het zelf ook door een gedicht te vertalen en door nieuwe woorden te bedenken. De leerlingen kruipen in de rol van dichter en schrijven – nadat ze op een inspiratieblad hebben geassocieerd – zelf een gedicht. Tot slot is er aandacht voor het beeld bij een gedicht. De leerlingen zien dat een beeld een op een bij een gedicht kan passen maar ook dat er beelden zijn die een sfeer of gevoel bij een gedicht weergeven.

Vooraf

Neem de lessen door voordat u de lessenreeks inplant. Soms zijn er boeken nodig die u nu alvast kunt verzamelen, bijvoorbeeld door ze te reserveren bij de bibliotheek of door contact op te nemen met de leesconsulent van uw school om te zien of de boeken aangeschaft kunnen worden voor de collectie van de bibliotheek op school.

Materialenlijst

Bekijk per les naar de benodigde materialen.

Lesoverzicht op de volgende pagina

Lesoverzicht

Les 1: Spelen met taal
De leerlingen lezen en bekijken verschillende gedichten. Ze zien hoe een dichter met taal kan spelen. Zelf passen ze het spelen met taal toe bij het vertalen van een gedicht waarbij een letterlijke vertaling niet voldoende is.

Lees een gedicht	Spelen met taal	Een gedicht vertalen	Twee talen

Les 2: Nieuwe woorden
De leerlingen zetten de versregels van een gedicht in de goede volgorde en kijken naar herhaling. Vervolgens lezen ze drie gedichten met zelfbedachte woorden. Daarna gaan ze zelf aan de slag en bedenken ze nieuwe woorden die ze gebruiken voor een eigen zin of gedicht..

Door elkaar gehusseld	Spelen met taal	Nieuwe woorden	Liedjes

Les 3: Hoe schrijf je een gedicht?
In deze les beantwoorden de leerlingen de vraag 'Wat is een gedicht?' en benoemen ze nog eens het taalgebruik dat de dichter voorhanden heeft. Gezamenlijk maken ze een elfje. Ook associëren ze rond een zelfgekozen onderwerp en schrijven een gedicht.

Rijm of niet?	Verhaal of gedicht	Dichten maar!	Voordragen

Les 4: Gedicht en beeld
De leerlingen bekijken gedichten met afbeeldingen. Ze geven aan wat voor beeld ze zelf krijgen bij een gedicht en ze bekijken wat illustratoren hebben gemaakt bij gedichten. Ook maken ze kennis met een sonnet en beeldsonnet. Ten slotte maken ze zelf een beeldsonnet dat tentoongesteld wordt.

Beeld in je hoofd	Gedicht en beeld	Het beeldsonnet	Tentoonstellen

De leerlijn literatuur is ontwikkeld door Bibliotheek Zoetermeer.
Neem bij vragen contact op via IsabelledeRidder@bibliotheek-zoetermeer.nl.

1 Poëzie: Spelen met taal

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 1

Introductie

De leerlingen lezen verschillende soorten verhalen en ontdekken dat alle boeken antwoord geven op de vragen Wie?, Waar? en Wat? Voor het verhaal dat ze zelf gaan schrijven, starten ze met wie en waar.

Lesdoel

De leerling (her)kent kenmerken van poëzie.

De leerling kijkt naar het woordgebruik van de dichter.

De leerling herkent bijzonder/literair taalgebruik in gedichten. De leerling herkent en werkt met beeldspraak (vergelijking en personificatie) en synoniemen.

Benodigde materialen:

Bijlage 1 (vier gedichten) voor alle leerlingen.

Bijlage 2 voor de leerlingen die een van deze gedichten gaan vertalen. Vertaalapp of vertaalprogramma op de computer.

Materiaal voor de vertaalde gedichten (bijv. raamgedichten (sheets en stiften), of op gekleurd papier of bundelen en printen.)

Niet noodzakelijk maar wel nuttig:

Poëzie hardop van Hans en Monique Hagen Verschillende gedichtenbundels

Voorbereiding

Verzamel de materialen en kopieer bijlagen.

Lees de gedichten van bijlage 1.

Opdrachten

Lees een gedicht	Spelen met taal	Een gedicht vertalen	Twee talen

Lesbeschrijving op de volgende pagina

Lesbeschrijving

Oriënteren	Lees een gedicht	5 minuten

Opdracht
De leerlingen lezen het gedicht 'Stukje' van Theo Olthuis voor zichzelf (zie bijlage 1). Lees het daarna voor. Vraag wat voor tekst dit is (gedicht). Waar zien de leerlingen dat aan? (o.a. korte regels, veel wit, verschil tussen zin en versregel (zin loopt door over versregels), rijm (bij-mij)).
Besteed extra aandacht aan het wit. Waar ontstaat dat door? (door witregels tussen de strofen, door korte versregels en door het afbreken van de zinnen.)

Vraag: *Uit hoeveel zinnen bestaat het gedicht* (twee)? Laat de zinnen noemen:
Soms moet ik zo erg lachen, dat ik denk: ik kom niet meer bij
Straks barst ik nog en lig ik als een puzzel op de grond maar welke stukje is dan nog het meeste mij?

Reflecteren
Een gedicht is door zijn vorm te herkennen/te onderscheiden van een verhaal. Vraag aan de leerlingen of ze een gedicht anders lezen dan een verhaal. Laat ze uitleggen waar het verschil in zit.

Onderzoeken	Spelen met taal	15 minuten

Opdracht
Bekijk nog eens het gedicht 'Stukje'. Vertel dat de dichter wil vertellen hoe het is als je heel erg moet lachen. *Hij bedacht daarvoor: uit elkaar barsten als een puzzel. Hij zegt: Ik moet zo erg lachen dat ik uit elkaar barst als een puzzel.*
Vraag: *Wat kan je nog meer bedenken om te laten zien dat je heel erg moet lachen?*

De leerlingen maken nu zelf de zin af: Ik moet zo erg lachen dat ik... Ze schrijven hun zin op. Leerlingen die dat willen, vertellen wat ze bedacht hebben.
Verander nu de zin naar: Ik moet zo erg huilen dat ik... Wat kunnen de leerlingen daarvoor bedenken? Ze schrijven het op en lezen hun zin eventueel voor.
Leg uit dat de leerlingen bezig zijn met beeldspraak. Ze hebben een vergelijking gemaakt. Om aan te geven hoe groot, klein, schattig, vervelend enz. iets is, koppel je het aan een woord dat dit uitdrukt. Bijvoorbeeld: Zo groot als een reus, Zo klein als een mier, Zo schattig als een baby, Zo vervelend als een rekenles. Of zoals de dichter aangeeft: zo erg lachen als een uit elkaar gebarsten puzzel.

Een dichter speelt met taal. Hij bedenkt hoe de zinnen over de versregels lopen. Hij bedenkt wanneer en waar hij hoofdletters, punten, uitroeptekens e.d. gebruikt. En hij gebruikt een vergelijking om uit te drukken hoe iets is/hoe hij het ervaart.
Wat kan een dichter nog meer doen met taal?

Lees samen het gedicht 'De les' van Collin McNaugton (bijlage 1). Wat denken de leerlingen, gaat het gedicht over een leerzame, interessante les of juist niet? Waarom denken ze dat? Vraag wat 'kwebbelen' betekent en 'zwetsen' en 'kakelen'. *Wat doet deze dichter met taal?* (Hij heeft allemaal woorden bedacht voor geklets.) Leg uit dat de dichter heel veel synoniemen gebruikt voor 'geklets'. (Een synoniem is een ander woord met dezelfde betekenis.)

Lees nu het gedicht 'Woorden' van Johanna Kruit (bijlage 1). Kijk naar de titel: *Past deze titel goed bij het gedicht?* Laat de leerlingen uitleggen waarom ze dat vinden. Vertel dat het gedicht gaat over woorden, woorden die ineengedoken zitten, woorden die troost zoeken, woorden die geschrokken zijn.

Vraag: *Kan een woord ineen duiken, troost zoeken, schrikken?*
Kom samen tot de conclusie dat deze eigenschappen normaal niet bij een woord (een ding) horen maar bij een mens. Een mens kan ineen duiken, troost zoeken en schrikken. *Wat doet de dichter hier met taal?* (Hij kent menselijke eigenschappen toe aan een ding: personificatie (ook een vorm van

beeldspraak))
De leerlingen weten nu hoe een dichter met taal kan spelen. Geef aan dat er nog meer manieren zijn . Een aantal daarvan komt in de volgende les aan de orde.

Reflecteren
Wat vinden de leerlingen: Is een dichter de baas over de taal of is het andersom (de dichter moet zich aan taalregels houden)? En hoe is dat dan voor schrijvers van een verhaal/een boek?

Uitvoeren	**Een gedicht vertalen**	**35 minuten**

Opdracht
Het gedicht 'De les' is vertaald, de leerlingen lazen de Nederlandse vertaling. Leg uit dat het vertalen van een gedicht best lastig kan zijn. Waarom is dat zo? (Een gedicht kan vaak niet letterlijk vertaald worden omdat het 'spelen met taal' dan verloren gaat. Denk aan: rijm, herhaling van een beginletter, het gebruik van synoniemen (bestaan die in de andere taal ook?) en een vergelijking die misschien zijn kracht verliest). Leg uit dat na de letterlijke vertaling nog aanpassingen nodig zijn om van de tekst echt een gedicht te maken.

Ook de leerlingen gaan een gedicht vertalen. Eerst vertalen ze de zinnen letterlijk met een vertaalprogramma (of app). Daarna maken ze van de tekst weer een echt gedicht. Spreek met elkaar af wat hierin mogelijk is: Mogen woorden vervangen worden door andere woorden die beter passen? Mag de lengte van zinnen anders zijn? Mag de volgorde in het gedicht aangepast worden? Mag de boodschap/het verhaal van het gedicht veranderen?
De leerlingen mogen in tweetallen werken of alleen. Het buitenlandse gedicht mag zelf gekozen worden of er wordt een keuze gemaakt uit een van de gedichten in bijlage 2.

De leerlingen gaan aan de slag. Ze vertalen het gedicht. Geef aan dat ze ook de tussenstap (de letterlijke vertaling) bewaren. Zo is goed het proces van vertalen te zien. Geef als tip dat ze hun Nederlandse vertaling een aantal keer hardop lezen. Zo horen ze het ritme en eventueel rijm.

Van de buitenlandse gedichten op bijlage 2 kan ten slotte ook de Nederlandse versie bekeken worden. Komt de vertaling van de leerlingen daarbij in de buurt?
Bedenk vooraf wat er met de vertaalde gedichten gebeurt. Door ze met een watervaste stift op doorzichtige sheets te schrijven, maak je er raamgedichten van. De gedichten kunnen ook gebundeld worden in een boekje. Of op een groot gekleurd vel geplakt worden waarbij nog ruimte is voor (getekend) beeld.

Reflecteren
Vraag of de leerlingen de opdracht makkelijk of moeilijk vonden. Vraag of 'spelen met taal' alleen lukt (of te begrijpen is) in je eigen taal.

Evalueren en aanvullende suggesties op de volgende pagina

Evalueren	Twee talen	5 minuten

Opdracht
Lees als afsluiting het gedicht 'One-two-three' van Hans en Monique Hagen waarin in een Nederlands gedicht gespeeld wordt met de Engelse taal (bijlage 1). Laat de leerlingen hierop reageren.

Reflecteren
Wat weten de leerlingen nu spelen met taal in gedichten? Wat hebben ze tijdens deze les geleerd of ervaren? Kijken ze nu anders naar gedichten?

Aanvullende suggesties

In *Poëzie hardop* van Hans & Monique Hagen lees je op blz. 84 hun ervaring met het vertalen van gedichten. Lees dit stuk samen met de leerlingen of vertel erover. In het eerste voorbeeld (Afrikaanse gedicht) zie je dat woorden in een vertaling soms vervangen worden. Dat geeft niet, want de boodschap blijft overeind. In het tweede voorbeeld (een Duitse vertaling van hun eigen gedicht) zie je hoe lastig het is om een woordgrapje te vertalen.

2 Poëzie: Nieuwe woorden

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 2

Introductie

De leerlingen zetten de versregels van een gedicht in de goede volgorde en kijken naar herhaling. Vervolgens lezen ze drie gedichten met zelfbedachte woorden. Daarna gaan ze zelf aan de slag en bedenken ze nieuwe woorden die ze gebruiken voor een eigen zin of gedicht.

Lesdoel	De leerling (her)kent kenmerken van poëzie.
	De leerling kijkt naar het woordgebruik van de dichter.
	De leerling herkent bijzonder/literair taalgebruik in gedichten.
	De leerling herkent en werkt met herhaling en neologismen (zelf verzonnen woorden).
Benodigde materialen	Bijlage 1 Gehusseld gedicht 'Van mij van jou van ons'.
	Bijlage 2 Gedicht 'Van mij van jou van ons'. Bijlage 3 met drie gedichten.
	Papier (A4 formaat) en pen. Gekleurd of zwart papier.
	Tekenmateriaal en/of tijdschriften om in te knippen.
Voorbereiding	Verzamel de materialen en kopieer de bijlagen.
	Lees de gedichten van bijlage 2 en 3.

Opdrachten

Door elkaar gehusseld	Spelen met taal	Nieuwe woorden	Liedjes

Lesbeschrijving op de volgende pagina

Lesbeschrijving

Oriënteren	Door elkaar gehusseld	5 minuten

Opdracht
De leerlingen krijgen het blad met het door elkaar gehusselde gedicht 'Van jou van mij van ons' van Jos van Hest (bijlage 1). Laat ze het blad bekijken. Zien ze wat er met het gedicht is gebeurd?
Leg uit dat ze alle versregels losknippen en in een voor hen goede volgorde leggen (en opplakken).
Geef aan dat er van de losse versregels ook strofen gemaakt kunnen worden. Een strofe bestaat uit meerdere versregels die bij elkaar horen. Boven en onder de strofe is een witregel.
De leerlingen mogen ook in tweetallen werken.

Vinden de leerlingen het lastig? Geef dan de volgende tips: Let op het gebruik van dezelfde woorden (herhaling), rijm (laatste twee regels van een strofe). En verklap eventueel dat er drie strofen van ieder vier regels zijn.

Laat enkele (nieuwe) gedichten voorlezen. *Zijn er verschillen tussen de gemaakte gedichten?*
Lees daarna het oorspronkelijke gedicht voor (zie bijlage 2). Dit is de keuze van de dichter.
Wie heeft het gedicht ook zo gemaakt?
Bespreek met elkaar waar het gedicht over gaat. Laat het gedicht nog eens voorlezen en laat enkele leerlingen vertellen.

Reflecteren
Wat vinden de leerlingen, staat de volgorde van de versregels in een gedicht vast? (vergelijk het eventueel met een verhaal).
Mogelijk antwoord: Het gedicht zoals de dichter het bedoeld heeft, heeft een vaste vorm maar spelen met de volgorde van versregels kan wel een onderdeel zijn geweest van het dichten (het proces).

Onderzoeken	Spelen met taal	20 minuten

Opdracht
Bekijk nog eens het gedicht 'Van jou van mij van ons' van Jos van Hest. De leerlingen weten al dat een dichter met taal speelt. Kunnen ze daar voorbeelden van noemen? (Hij bedenkt hoe zinnen over de versregels lopen, wanneer en waar hij hoofdletters, punten, uitroeptekens e.d. gebruikt. Hij maakt een vergelijking, gebruikt synoniemen, rijm en geeft dingen menselijke eigenschappen.) Wat zien de leerlingen in het gedicht 'Van jou van mij van ons'? (Wel hoofdletters, geen punten. Eindrijm bij de laatste twee versregels van een strofe.) Vertel dat een dichter ook gebruik kan maken van herhaling. Hij kan een hele versregel herhalen, een woord of een klank. Vraag of deze dichter gebruik heeft gemaakt van herhaling.

Laat de leerlingen vertellen.
- In iedere versregel staat hetzelfde woord. Welke is dat? (huis)
- In iedere strofe wordt in de eerste drie versregels een woord op dezelfde manier gebruikt (eenzelfde zinsdeel): ...is het huis van... Dit zorgt ervoor dat deze eerste drie versregels steeds hetzelfde zijn opgebouwd: De ... is het huis van ...
- De dichter herhaalt woorden: in iedere strofe begint hij versregel 2 en 3 met het laatste woord van de vorige versregel: heg-heg, mus-mus. Kunnen de leerlingen de andere herhalingen noemen?
- In de eerste versregel is ook nog een herhaling van klank: tuin - huis
- Wat valt de leerlingen op aan de laatste versregel van de drie strofen? (Deze versregel start steeds met 'En' en is steeds hetzelfde van opbouw.)

Het gedicht kent veel herhaling. Vraag aan de leerlingen of het daardoor een 'saai gedicht' wordt. Maak ook een vergelijking met een verhaal. *Wat vind je van een verhaal met herhaling? Wat vind je van een gedicht met herhaling?*

De leerlingen bekijken nog drie andere gedichten: 'Zwouten' van Erik van Os, 'Me sokke sakke so' van Joke van Leeuwen en 'Glag' van Jaap Blonk (bijlage 3). Ze lezen de gedichten voor zichzelf. Leg uit dat de drie gedichten heel verschillend zijn maar dat ze niet voor niks bij elkaar staan. Zien de leerlingen waarom? (In alle gedichten staan niet bestaande woorden, of zelfbedachte woorden.)
Laat het gedicht 'Zwouten' door twee leerlingen voorlezen (Leerling 1 leest strofe 1 en 3, leerling 2 leest strofe 2 en 4). Wat is het nieuwe woord en wat betekent het volgens de leerlingen?
Vraag welke leerlingen het gedicht 'Me sokke sakke so' wil voorlezen. Het gedicht staat vol zelfbedachte woorden, laat ze opnoemen. Bekijk de woorden nog eens goed en kom samen tot de conclusie dat veel woorden wel heel erg lijken op woorden die we kennen. Laat de bekende woorden noemen (me = mijn, sokke = sokken, sakke = zakken, so = zo, somaar = zomaar, voete = voeten, souen = zouden, moete = moeten). Wat denken de leerlingen bij het woord 'stiekeltjes'?
Lees het gedicht 'Glag' voor. Vraag aan de leerlingen of ze woorden kennen of herkennen. In dit gedicht staan alleen maar nieuwe/zelfbedachte woorden.

Reflecteren
Wat vinden de leerlingen van de mogelijkheden die er zijn om met taal te spelen? Veel, weinig? Was het al bekend of is het nieuw? Vinden ze het zelf ook leuk om met taal te spelen?

Uitvoeren	**Nieuwe woorden**	**25 minuten**

Opdracht
De leerlingen gaan nieuwe woorden bedenken. Ze werken op een kladblaadje. Het blad verdelen ze in vieren (bijvoorbeeld door te vouwen).
In het eerste vak schrijven ze het woord: boos,
in vak 2: blij, in het derde vak: verdrietig
en in het laatste vak: bang.

In vak 1 komen woorden die boos klinken, in vak 2 komen zelfbedachte woorden die lief klinken enzovoort. Als de leerlingen het lastig te vinden om meteen te starten met zelfbedachte woorden, kunnen ze ook eerst enkele bestaande woorden opschrijven. Een andere mogelijkheid is om van een bestaand woord uit te gaan en daar enkele letters van de vervangen (bezem wordt bazom, vriend wordt vran en schreeuwen wordt schraawen). (Als vier vakken te veel is, werk dan met twee vakken). Je kunt de leerlingen ook op weg helpen door voor ieder vak gezamenlijk een woord te bedenken. Bespreek ook waarom een woord boos klinkt (door harde klanken), of lief (zachte, vloeiende klanken).

De leerlingen gaan aan het werk. Vraag na verloop van tijd naar de nieuw bedachte woorden. Vervolgens kiezen de leerlingen uit ieder vak hun mooiste woord, daar zetten ze een streep onder. Met dit woord maken ze een zin. Ze beslissen zelf of de zin verder uit zelfbedachte of bestaande woorden bestaat. Vervolgens gaan de leerlingen met hun vier zinnen aan de slag. Er zijn verschillende mogelijkheden:

- Ze maken van de vier zinnen één geheel. Leest dit geheel als (een strofe van) een gedicht?
- Ze kiezen een of twee mooiste zinnen en maken er nog twee zinnen bij. Hiervan maken ze één geheel.
- Ze kiezen alleen één mooiste zin.

Bij alle opties geldt dat de leerlingen vrij zijn om met taal te spelen: ze spelen met de volgorde van de zinnen, met rijm, herhaling, interpunctie enz. Als het nodig is, mogen ze nog woorden of zinnen toevoegen. Vervolgens maken ze een afbeelding bij hun tekst. Dat kan een tekening zijn, een geprint plaatje van internet of een afbeelding uit een tijdschrift (of een combinatie van meerdere afbeeldingen of technieken).
Tijdschriften kunnen ook gebruikt worden om enkele letters uit te knippen voor het gedicht. De tekst en de afbeelding komen samen op een (gekleurd of zwart) vel.

Reflecteren
Wat vonden de leerlingen ervan om zelf woorden te bedenken? Vertel dat er binnen families vaak zelfbedachte woorden zijn die door een familielid zijn bedacht en door de anderen wordt overgenomen. Mensen buiten de familie kennen het woord niet en weten niet wat er mee bedoeld wordt. Geef er een voorbeeld van en vraag naar voorbeelden bij de leerlingen.

Evalueren	Liedjes	10 minuten

Opdracht
Vertel dat er ook veel liedjes zijn met zelfbedachte woorden. Misschien kennen de leerlingen de liedjes van K3 nog wel met titels/refreinen als: MaMaSé, Eyo, Luka Luna. Of van Kinderen voor kinderen: Fitlala, Pasapas. En wat dachten de leerlingen van het kinderliedje 'Ozewiezewoze'.
Wie kent dat liedje nog (en wil het zingen, of zoek naar een uitvoering op internet, bijvoorbeeld: **https://www.youtube.com/watch?v=u00wxVponn4).**
Wat zou dit liedje kunnen betekenen? Zijn er leerlingen die daar een idee voor hebben?

Reflecteren
Wat weten de leerlingen nu nog meer over spelen met taal in gedichten? Wat hebben ze tijdens deze les geleerd of ervaren? Kijken ze nu anders naar gedichten?

Aanvullende suggesties

Bekijk de gedichten: 'Zwouten' van Erik van Os, 'Me sokke sakke so' van Joke van Leeuwen en 'Glag' van Jaap Blonk ook op de ander literair taalgebruik zoals interpunctie, rijm, herhaling .

3 Poëzie: Hoe schrijf je een gedicht?

Groep 6, lessenreeks ‘basis literatuureducatie, les 3

Introductie

In deze les beantwoorden de leerlingen de vraag ‘Wat is een gedicht?’ een benoemen ze nog eens het taalgebruik dat de dichter voorhanden heeft. Gezamenlijk maken ze een elfje. Ook associëren ze rond een zelfgekozen onderwerp en schrijven een gedicht.

Lesdoel

De leerling weet wat een gedicht is.

De leerling kan taalgebruik noemen dat past in een gedicht. De leerling leert associëren bij een onderwerp.

De leerling schrijft een gedicht.

Benodigde materialen

Bijlage 1 Inspiratieblad

Niet noodzakelijk maar wel fijn ter inspiratie: Enkele gedichtenbundels

Bijvoorbeeld:

- Eén gedicht is nooit genoeg van Plint
- Lees maar lang en wees gelukkig van Plint

Gedichtenbundels van bijvoorbeeld Hans en Monique Hagen, Ted van Lieshout, Bette Westera, Koos Meinderts, Sjoerd Kuyper, Joke van Leeuwen

Voorbereiding

Tijdens de les schrijf je samen met de leerlingen een elfje. Bekijk onder

‘Onderzoeken’ vast de kenmerken van een elfje en zoek eventueel enkele voorbeelden erbij.

Kopieer bijlage 1.

Opdrachten

Rijm of niet?	Verhaal of een gedicht	Dichten maar!	Voordragen

Lesbeschrijving op de volgende pagina

Lesbeschrijving

Oriënteren	Rijm of niet?	5 minuten

Opdracht
Bekijk als introductie het filmpje van Bert en Ernie waarin Ernie een gedicht maakt.
https://www.youtube.com/watch?v=elAhJ_mw4SQ (duur 4.04 min)
Waar moet volgens Ernie een gedicht aan voldoen? (Rijm) Wat vinden de leerlingen daarvan?
De leerlingen hebben in les 1 en 2 verschillende gedichten gezien en geleerd hoe een dichter met taal speelt. Als ze nu de vraag moeten beantwoorden 'Wat is een gedicht?' wat zeggen ze dan?

Reflecteren
Als er over hetzelfde onderwerp een verhaal en een gedicht is, wat kiezen de leerlingen dan om te lezen? Laat ze ook vertellen waarom.

Onderzoeken	Verhaal of een gedicht	20 minuten

Opdracht
In het volgende filmpje porberen ook Hans en Monique Hagen antwoord te geven op de vraag:
Wat is een gedicht?
Bekijk het filmpje **Poëzie | Schooltv** (duur 2.44 min).

Wat is volgens hen het antwoord? (Een gedicht is een heel klein verhaaltje waarin de dichter in heel weinig woorden heel veel probeert te zeggen. Het hoeft niet te rijmen, er zit een ritme in.)
Ga op het ritme dat Hans Hagen noemt. Begrijpen de leerlingen wat hij hiermee bedoelt?
Ritme is de afwisseling van onbeklemtoonde en beklemtoonde lettergrepen. Als dat in iedere zin gelijk is, ontstaat er een ritme. Vaak hoor je dat als je het gedicht voor jezelf hardop leest.

Bekijk samen de verschillen tussen een verhaal en een gedicht. Noem (in willekeurige volgorde) een kenmerk op en laat de leerlingen aangeven of het kenmerk bij een verhaal hoort of bij een gedicht.

Verhaal
De zinnen lopen door.
Vorm is niet belangrijk.
Je gaat er zo in op dat je de woorden vergeet.
Het heeft een begin, midden en eind.
De lezer verwacht dat er iets gebeurt.

Gedicht
Regels worden afgebroken. Vorm is belangrijk
Je moet alle woorden heel bewust lezen.
Er is niet per se een begin, midden en een eind. De lezer verwacht niet per se dat er iets gebeurt.

Bespreek met een elkaar hoe je een gedicht schrijft. Hoe gaat een dichter te werk?
Leg uit dat dit verschillend is per dichter maar dat er wel wat overeenkomsten kunnen zijn.
Als eerste kiest de dichter een onderwerp waar hij over wil schrijven. Dat moet een onderwerp zijn waar hij graag iets over wil vertellen, een onderwerp dat hem raakt. Dan schrijft hij allerlei woorden op die met dat onderwerp te maken hebben. Je noemt dat associëren, van het één kom je op het ander. Dat kan in een woordveld. Het onderwerp zet je in het midden en alle woorden waar je aan denkt, komen er omheen.

Probeer het samen uit. Kies een onderwerp (bijvoorbeeld een seizoen, een sport, een feestdag) en maak een woordveld op het digibord. Laat de leerlingen een voor een woorden noemen die bij hen opkomen en vul het woordveld.

Maak er samen een klein gedichtje van, een elfje. Leg uit wat dat is: Het elfje komt uit Amerika. Het moet aan allerlei regels voldoen maar bijna niemand houdt zich eraan. Daardoor is eigenlijk alleen de vorm

overgebleven: het bestaat uit elf woorden verdeeld over vijf regels. In de eerste regel staat één woord, in de tweede regel staan twee woorden, in de derde drie en in de vierde regel vier. De vijfde regel sluit af met één woord en bevat meestal een samenvatting van het geheel.
Eigenlijk kan het laatste woord dus al genoteerd worden want dat is het woord waar omheen geassocieerd is. Bedenk met elkaar wat er over het onderwerp verteld wordt. Gebruik daarna de andere woorden om het gedicht te maken.

Hieronder een voorbeeld van een elfje over de herfst.

Groen
het gras
een blad valt
rood op ons neer
herfst

[Uit: Rond vierkant vierkant rond, Ted van Lieshout]

Reflecteren
Bespreek met elkaar: Waar doe je langer over? Het schrijven van een gedicht of het schrijven van een verhaal?

Uitvoeren	**Dichten maar!**	**30 minuten**

Opdracht
De leerlingen maken zelf een gedicht. Ze kiezen zelf het onderwerp, vorm en inhoud van het gedicht. Ze bepalen zelf hoe ze met taal spelen.

Herhaal samen nog even waar ze aan kunnen denken bij spelen met taal:
- rijm
- wel/geen interpunctie
- zinnen door laten lopen of afbreken
- vergelijkingen maken (zo lief als…)
- synoniemen gebruiken (of misschien juist een tegenstelling)
- van een ding een mens maken (door menselijke eigenschappen toe te kennen)
- klanken, woorden, zinsdelen of zinnen herhalen
- nieuwe woorden bedenken

Leg uit dat je je geïnspireerd moet zijn om goed te kunnen dichten. Je moet een leeg hoofd hebben waarin plek is voor ideeën. Daar kun je jezelf bij helpen. Verwijs terug naar het associëren met het woordveld. Ook nu gaan de leerlingen eerst aan de slag met hun onderwerp voordat ze het gedicht schrijven. Daarvoor gebruiken ze het inspiratieblad (bijlage 1).
Ze vullen het blad (gedeeltelijk) in met woorden of tekeningen. Daarna gaan ze schrijven. Ze maken eerst een kladversie van hun gedicht waar ze nog in kunnen strepen en aanpassen, daarna maken ze pas de definitieve versie.

Omdat het goed werkt om een gedicht even te laten liggen en er op een later moment mee verder te gaan, kun je ervoor kiezen de leerlingen ook op een ander moment aan hun gedicht te laten werken.

Reflecteren
Hoe vinden de leerlingen het om nu zelf de dichter te zijn? Valt het mee of valt het tegen?
Leg uit dat een gedicht er vaak eenvoudig uit kan zien maar dat er heel veel werk achter zit (dat vertelde ook Hans Hagen in het filmpje).

Evalueren	Voordragen	10 minuten

Opdracht
Zijn er leerlingen die hun gedicht willen voordragen? Bespreek met elkaar hoe je dat doet. Vaak is het 't mooiste als je tijd neemt om de woorden uit te spreken. Aan het einde van een regel hou je even rust, net als bij een witregel.
Bespreek ook met elkaar wat er met de gedichten gebeurt (tentoonstellen, ophangen, in boekvorm).

Reflecteren
Hadden de leerlingen al eerder een gedicht geschreven? En/of een gedicht voorgedragen? Laat ze vertellen over hun ervaringen.

Aanvullende suggesties

Leerlingen die klaar zijn kunnen een beeld maken bij hun gedicht. Ze kunnen een tekening maken of werken met bestaande beelden (foto's). Geef aan dat het beeld bij het gedicht moet passen. Niet per se doordat letterlijk te zien is wat in het gedicht aan de orde komt. Er kan ook een gevoel, omgeving, sfeer verbeeld worden dat goed bij het gedicht past. Wellicht helpt het inspiratieblad (waar ze o.a. kleuren op genoteerd hebben) nog om op een idee te komen. Ook kunnen ze bladeren door gedichtenbundels die voorhanden zijn.
Vertel nog dat de volgende les zal gaan over poëzie en beeld.

4 Poëzie: Gedicht en beeld

Groep 6 , lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 4

Introductie

De leerlingen bekijken gedichten met afbeeldingen. Ze geven aan wat voor beeld ze zelf krijgen bij een gedicht en ze bekijken wat illustratoren hebben gemaakt bij gedichten. Ook maken ze kennis met een sonnet en beeldsonnet. Ten slotte maken ze zelf een beeldsonnet die tentoongesteld wordt.

Lesdoel

De leerling bekijkt afbeeldingen en geeft aan of ze bij het gedicht passen. De leerling herkent beeldtaalmiddelen en ziet de samenwerking tussen gedicht en afbeelding.

De leerling maakt kennis met een sonnet en een beeldsonnet.

De leerling maakt een beeldsonnet.

Benodigde materialen

-*Driedelig paard* van Ted van Lieshout

-*Rond vierkant vierkant* rond van Ted van Lieshout

Eventueel

-*Hou van mij* van Ted van Lieshout

-*Eén gedicht is nooit genoeg* van Plint

-*Lees maar lang en wees gelukkig* van Plint

Bijlage 1 Vier afbeeldingen en vier gedichten

Bijlage 2 'Sonnet'

Materiaal om een beeldsonnet te maken. Een groot gekleurd vel en tekenmateriaal of bestaande materialen om mee te werken.

Voorbereiding

Ga naar de website van Plint en klik door op Posters (Poëzieposters voor 7 tot 107) en kies een gedicht voor de Introductie (Oriënteren) van de les. Je leest het gedicht twee maal voor zonder dat de leerlingen de afbeelding op de poster zien. Daarna toon je de poster op het digibord. (Ook via Google Afbeeldingen en 'gedichten van Plint' vind je veel voorbeelden.)

Bekijk vooraf enkele beeldsonnetten van Ted van Lieshout in de bundels of via Google afbeeldingen 'beeldsonnetten'.

Bedenk waar de leerlingen de beeldsonnetten van zullen maken. Ze kunnen afbeeldingen zelf schrijven (cijfers, muzieknoten), tekenen, plaatjes printen en uitknippen, materialen opplakken (denk aan schelpen, knijpers, snoep, knopen), enz. Bekijk de bundels van Ted van Lieshout ter inspiratie.

Verzamel de benodigde materialen.

Opdrachten

Beeld in je hoofd	Gedicht en beeld	Het beeldsonnet	Tentoonstellen

Lesbeschrijving

Oriënteren	Beeld in je hoofd	5 minuten

Opdracht
Lees het gedicht van de Plintpoëzieposter voor - zonder de afbeelding te laten zien. Vertel ook wie het gedicht heeft geschreven. Lees het een tweede keer en vraag de leerlingen eventueel hun ogen dicht te doen. Wat voor beeld krijgen ze bij dit gedicht? Enkele leerlingen vertellen.

Laat uiteindelijk het beeld zien dat bij dit gedicht is gemaakt. Op welke manier past het beeld bij het gedicht? Heeft dat te maken met kleur, vorm, inhoud? Past het beeld bij wat de leerlingen zelf bedacht hebben? Vraag ook: *Is er maar één afbeelding bij een gedicht mogelijk of kan iedere lezer een andere beeld hebben?*

Reflecteren
Wat is belangrijk bij een gedicht met afbeelding, de tekst of het plaatje? Kan het gedicht zonder beeld bestaan? Zegt het beeld zonder gedicht nog iets?

Onderzoeken	Gedicht en beeld	15 minuten

Opdracht
Op bijlage 1 staan vier gedichten en vier afbeeldingen. Welke horen bij elkaar? Kijk hier klassikaal naar door de bijlage op het digibord te tonen of print de bijlage en laat de leerling individueel of in tweetallen werken. Bespreek met elkaar welke combinaties zijn gemaakt en vraag steeds naar de motivatie daarvan.

De leerlingen zullen ontdekken dat sommige afbeeldingen duidelijker bij het gedicht passen dan andere. Bespreek ook dat bij een gedicht meerdere beelden passen. Dat hebben de leerlingen ook ervaren bij 'Oriënteren'. Het is dus niet zozeer goed of fout wat ze doen. In de afbeelding zie je soms de inhoud van gedicht terug maar soms ook een sfeer of gevoel. Bovendien gaat het om de interpretatie van de illustrator.

Reflecteren
Waar kijken de leerlingen als eerste naar, naar het beeld of naar het gedicht?
Stel verder alvast de vraag – als voorbereiding op 'Uitvoeren': Kun je dichten zonder woorden? Hoe denken de leerlingen daarover?

Uitvoeren	Het beeldsonnet	30 minuten

Opdracht
Naast een vrije dichtvorm zijn er ook vaste vormen voor een gedicht. De leerlingen hebben in les 3 al kennisgemaakt met het elfje. Daarnaast zijn er bijvoorbeeld nog de haiku, de limerick en het sonnet.

Dichter Ted van Lieshout heeft iets bijzonders gedaan met het sonnet.
Leg uit dat het sonnet een gedicht is met veertien regels, dat is opgedeeld in vier stukken, ofwel strofen. Strofe 1 en 2 tellen ieder vier regels, de andere drie. Bovendien moet een sonnet rijmen.
Lees als voorbeeld een sonnet uit *Rond vierkant vierkant rond* voor, bijvoorbeeld 'Sonnet' op pagina 50 (bijlage 2). Kijk gezamenlijk naar het eindrijm. Indien je de bijlage voor iedere leerling print, kunnen ze dit met kleurpotlood aangeven (ieder rijm krijgt een eigen kleur).

Leg uit dat het rijm ook vaak met letters wordt aangegeven. In dit geval: abba cddc eef ffe.

Vertel dat een sonnet maken best lastig is, dat vond Ted van Lieshout ook. Hij vroeg zich af of het niet makkelijker kon en kreeg een idee. Je kunt een sonnet natuurlijk lezen maar je kunt het ook laten zien. Je maakt dan geen sonnet met woorden maar met plaatjes. Hij noemt het een beeldsonnet. Die plaatjes kunnen simpele vormen zijn zoals vierkantjes, driehoeken en rondjes. Maar het kunnen ook plaatjes zijn van schelpen, pennen of appels. Leg uit dat het mogelijk is om met plaatjes rijm aan te geven. *Hebben de leerlingen een idee hoe?* (Iedere zelfde 'klank' of ieder rijm krijgt een zelfde afbeelding.)

Bekijk enkele beeldsonnetten via het digibord.
Kunnen de leerlingen het rijm ontdekken? Zie ze ook nog andere vormkenmerken?
Benoem ze:
- Strofe 1 en 2 bestaan uit vier regels.
- Strofe 3 en 4 bestaan uit drie regels.
- Alle regels zijn even lang.
- Rijm kan worden aangegeven door herhaling van eenzelfde afbeelding.

Leg uit dat de leerling zelf een beeldsonnet gaan maken. Toon de beschikbare materialen. Laat de leerlingen eerst een plan maken voordat ze het sonnet maken (en de materialen opplakken).
De leerlingen gaan aan de slag en maken alleen of in tweetallen een beeldsonnet.

Reflecteren
Stel nogmaals de vraag: Kun je dichten zonder woorden?

Evalueren	**Tentoonstellen**	**10 minuten**

Opdracht
De leerlingen tonen hun beeldsonnet aan de groep. Ze kunnen vertellen hoe ze te werk zijn gegaan. Ook kunnen de anderen aangeven wat ze opvalt. Zit er een bepaalde regelmaat in het sonnet?
Maak vervolgens een tentoonstelling van de beeldsonnetten. Bijvoorbeeld door ze in de klas of in de school op te hangen. Of door er foto's van te maken en die aan de ouders te tonen via bijvoorbeeld een klassenapp.

Reflecteren
Hoe vonden de leerlingen het om een beeldsonnet te maken?
Ze hebben nu gedicht met woorden (les 3) en zonder woorden (les 4). Wat kunnen ze daar over vertellen?

Aanvullende suggesties

Kies bij '**Oriënteren'** twee verschillende gedichten en poëzieposters. Op een van de posters is het onderwerp van het gedicht duidelijk of letterlijk afgebeeld. Op de andere posters schetst het beeld meer een gevoel, een sfeer dat bij het gedicht past.

Bijlage 1

Poëzie:
Spelen met taal

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 1

Stukje

Soms moet ik zo erg lachen, dat ik denk:
ik kom niet meer bij!
Straks barst ik nog en lig ik
als een puzzel op de grond,
maar welke stukje is dan nog
het meeste mij?

Theo Olthuis
[Uit: *Eén gedicht is nooit genoeg* (Plint, 2015)]

De les

'Kwebbel, leuter leuter, larie,
wauwel, koeterwaals, bombarie.
Bazel, beuzel, nonsens, klets,
kul, zwam in de ruimte, zwets.
Bombast, snater snater, kakel,
ijl, slaat nergens op, orakel.
Raaskal raaskal, onzin, poeha,
mompel mompel mompel, blabla.
Lariekoek en wartaal, babbel,
Dank u.'

Colin McNaughton (vertaald door Kien Seebregts)
[Uit: *Kijk maar uit, het stikt hier van de griezels* (Zirkoon, 1989) – Ik zoek een woord]

Woorden

Mijn woorden zitten soms zo klein
ineengedoken naast elkaar
dat ik niet weet wat ik met ze moet doen.

Zoeken ze troost, een stille plek, zijn ze geschrokken
van zichzelf of van elkaar?

Ik strijk ze door hun haar, vertel dat er niets is,
dat ze gerust naar buiten mogen komen.
Niets helpt, ze zwijgen maar.

Maar nu ik me alleen voel
en verlaten,
beginnen zij ineens te praten.

Johanna Kruit
[Uit: *De maan begon te schijnen* (Leopold, 2002) - Ik zoek een woord]

ONE-TWO-THREE

Ja Is yes
Nee no
En tellen gaat zo
One-two-three is
1-2-3

Een hond is a dog
Een kat is a cat
En this is iets anders dan that
This is a dog
And that is a cat

Een boek is a book
En een tas is a bag
Engels is gek
Ik heb een boek in mijn bek

Hans en Monique Hagen
[Uit: *Jij bent de liefste* (Querido, 2000)]

Bijlage 2

Poëzie:
Spelen met taal

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 1

Gedichten om te vertalen

Vanuit het Engels:

Merry-go-round

I'm a merry-go-round And I turn on the
spot.
When I Strech my arm out The world whirls
about.
I go faster and faster And faster until...
I'm dizzy and giddy And wobble and spill.
I scream. There's a crash.

I'm sprawled in the stree
on the top of the trash

Vanuit het Frans:

Jour de Novembre

Brouillard
qui engloutit tout:
Chaque maison, chaquw arbre, chaque buisson. Un enfant crie du
balcon:
"Suis seul,
enfin seul au monde!"
Et dus brouillard vient la réponse:
'Moi aussi!'

[Uit: Van de straat. Poëzie en kunst voor kinderen van Poem Express 2005, nummer 62]

Originele gedichten

Draaimolen

Ik ben een draaimolen en draai in het rond. Met mijn armen opzij vliegt alles voorbij.

Sneller, steeds sneller! Daar heb je het al…

Ik vlieg uit de bocht En ik val, ik val.

Een gil, een smak.

Ik lig op straat

naast een vuilniszak.

Theo Olthuis

Novemberdag

Mist,
die alles verslindt:
elk huis, elke boom, elke struik. Een kind schreeuwt van het balkon:
“Ben alleen,
eindelijk alleen op de wereld!’
En vanuit de mist komt het antwoord:
‘Ik ook!’

Hans Manz

[Uit: *Van de straat. Poëzie en kunst voor kinderen* van Poem Express 2005, nummer 62]

Bijlage 1
Poëzie: Nieuwe woorden

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 2

Van jou van mij van ons

En wij zijn het huis van ons
De boom is het huis van het nest
De tuin is het huis van de heg
En ik ben het huis van jou
En jij bent het huis van mij
Het jong is het huis van het dons
De droom is het huis van de sneeuw
De heg is het huis van de mus
Het nest is het huis van het jong
De nacht is het huis van de droom
De mus is het huis van het ei
De sneeuw is het huis van de kou

Jos van Hest

[Uit: *Eén gedicht is nooit genoeg* (Plint, 2015)]

Bijlage 2
Poëzie: Nieuwe woorden

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 2

Van jou van mij van ons

De tuin is het huis van de heg
De heg is het huis van de mus
De mus is het huis van het ei
En jij bent het huis van mij

De nacht is het huis van de droom
De droom is het huis van de sneeuw
De sneeuw is het huis van de kou
En ik ben het huis van jou

De boom is het huis van het nest
Het nest is het huis van de het jong
Het jong is het huis van het dons
En wij zijn het huis van ons

Jos van Hest

[Uit: *Eén gedicht is nooit genoeg* (Plint, 2015)]

Bijlage 3

Poëzie: Nieuwe woorden

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 2

Zwouten

Ik heb het heet
ik zweet
en jij?

Ik niet
ik heb het koud
ik zwout

Zwout?
Zwout is fout
het is
ik ril of ik bibber
of ik heb het koud
maar niet
ik zwout
zwout is fout

Ik zwout
moet ik toch weten
ik zeur toch ook niet
over jouw zweten.

Erik van Os

[Uit: De man die in sprookjes geloofde (DiVers, 2002) - Ik zoek een woord]

Me sokke sakke so

Me sokke sakke so
me sokke sakke somaar op me voete
se o se sakke so
se o se sakke so
soue er soms stiekeltjes in moete?

Joke van Leeuwen

[Uit: Eén gedicht is nooit genoeg (Plint, 2015)]

Glag

Heu la wie joo!
Mallan nie hamme,
Glag te zouwe zou.

Hammen ie loo,
Zouwe mallan wie glag.
Wooze da biel!

Zou wooze nie hamme,
Glag mallan la wie biel.
Heu loo, da nie joo!

Jaap blonk

[Uit: klinkt (uitgeverij het balanseer, 2013) - Ik zoek een woord]

Bijlage 1
Poëzie:
Hoe schrijf je een gedicht?

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 3

Inspiratieblad

Naam

.....

Het onderwerp van mijn gedicht is: .....

Maak een kleine tekening bij je onderwerp =>

Schrijf op hoe jouw onderwerp eruitziet.

.....

.....

Schrijf een zin over een geluid dat bij jouw onderwerp past.

.....

Schrijf een zin over een geur die bij jouw onderwerp past.

.....

Vul de vakken met woorden of tekeningen =>

Kleuren bij mijn onderwerp	Gevoelens bij mijn onderwerp	Woorden bij mijn onderwerp

Bijlage 1

Poëzie:
Gedicht en beeld

Groep , lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 4

Afbeeldingen

Beeld: Milja Praagman

Beeld: Rogier Walrecht

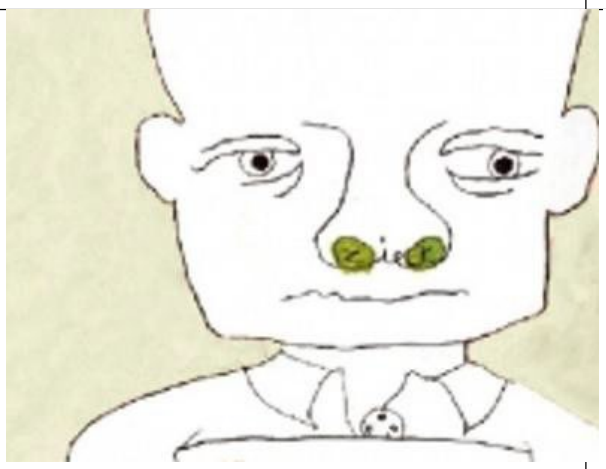

Beeld: Cristina Garcia Martin

Afbeelding: Dick Bruna

Gedichten

Ik lig
ik ben ziek
ik weet niet wat ik zeg

ik zeg:
“rif ref bief
rup rup sal me pat nie pig.”

uk lug
ek ben zek
oek wit mor woet ek zug

Joke van Leeuwen

Reisopdracht

en als je weggaat…

regen, er dreigt
regen, storm blaast
zand over de wegen,
men moet z’n ogen beschermen.
angstige vogels zwermen
boven het land
de lucht is
zwart

…zeg langzaam:
Ik hou van de regen.
Ik hou van de storm.
Ik ben niet bang.

Riekus Waskowsky

Oor tegen oor

ik hoor wat je denkt
denk nog even door
blijf stil Bij me
zitten oor tegen oor

Hans en Monique Hagen

Na schooltijd

Ik doe mijn ogen op een kiertje dicht.
De wolken zeilen hoog voorbij, ik lig
languit. Gras kriebelt mijn gezicht.

Ik denk aan dingen die ik nog niet weet.
Hoe bloemen bloeien, hoe een vogel leeft
en waarom water van de zee beweegt.

Er komt een vlinder even zitten op een
bloem. Ik plaag hem met het puntje van mijn
schoen en sta weer op: ik moet nog
huiswerk doen.

Johanna Kruit

Bijlage 2
Poëzie: Gedicht en beeld

Groep 6, lessenreeks 'basis literatuureducatie, les 4

Sonnet

De ochtend is nog grauw van mist en kou.
Mijn fiets staat stil te slapen in de schuur.
Ik moet naar school, ik trek aan het stuur
naar buiten. 'Ik ben al laat,' zeg ik, 'kom nou!'

Hij kreunt, mijn fiets. Hij rijdt zo vroeg niet graag.
Hij zal wel moeten: school wacht niet op mij.
de juf gelooft het zeker niet als wij
te laat zijn door een luie fiets vandaag.

O, ouwe trouwe fiets, ik help je wel op pad.
Ik trap ons samen dapper door de stad
tot aan het schoolgebouw dat staat

voorbij het midden van de straat
waarheen de fiets van Bas ook gaat
die jij zo stil hebt liefgehad.

Ted van Lieshout

[Uit: Rond vierkant vierkant rond]

Colofon

De leerlijn literatuur is ontwikkeld door Bibliotheek Zoetermeer in samenwerking met Cultuur en Techniek op School.

Neem bij vragen contact op via isabellederidder@bibliotheek-zoetermeer.nl

Voor meer informatie: www.cultuurentechniekopschool.nl
of mail naar: info@cultuurentechniekopschool.nl

Versie 1.0 - oktober 2026